

Edin Mutapčić

MJESTO I ULOGA ZEMLJE USORE U DRŽAVNOPRAVNOJ TRADICIJI SREDNJOVJEKOVNE BOSNE

THE ROLE OF THE COUNTRY OF USORA IN THE PUBLIC-LAW TRADITION OF MEDIEVAL BOSNIA

Sažetak

Navedeni rad daje kratak prikaz teritorijalno-političke organizacije i obuhvata sjeverne bosanske zemlje Usore u srednjem vijeku. U radu je jasno prikazan dezintegracioni proces koji je rezultat izraženije feudalizacije i jačanja plemstva. Kao rezultat navedenih procesa, kada je u pitanju Usora, prikazan je proces daljnjeg raslojavanja navedenog prostora, ali uz istovremeno zadržavanje integracionih odnosa kroz instituciju usorskog vojvode. Rad daje i kratak prikaz u kontinuitetu razvoja političkih institucija, ali i teritorijalnog obuhvata navedenog prostora u dužem vremenskom periodu.

Ključne riječi: Bosna, Usora, granice, udiona zemlja, vojvoda

Summary

The above mentioned article gives a brief outline on the territorial-political organization and includes the northern Bosnian Usora countries in the Middle Ages. The paper clearly shows the disintegrative process as a result of distinct feudalization and strengthening of the nobility. As a result of these processes, when it comes to Usora, the process of further stratification of the above mentioned areas is presented, at the same time maintaining integrational relationships through institutions of the Duke of Usora. This paper gives not only a brief overview of the continuity

of the development of political institutions, but also includes the territorial area mentioned in a longer period of time.

Key words: *Bosnia, Usora, borders, udiona country, Duke*

Uvod

Sjeverni dio današnje Bosne u srednjem vijeku zvao se Usora. Ona je zajedno sa „bosanskim zemljama“ Bosnom, Humom i Donjim Krajevima u srednjem vijeku bila sastavni dio srednjovjekovne bosanske države.

„Usora spada u red onih, brojnih političkih organizama koji su, stoljećima, na specifičan način, funkcionirali na tlu današnje Bosne i Hercegovine, a zatim iščezli, ostavivši tek poneki trag u narodnoj kulturi, mentalitetu, načinu života i onomastici. U isto vrijeme ovaj organizam je sve do danas ostao nedefiniran i - općenito - slabo proučen.“¹

Na početku moramo konstatovati da je od svih bosanskih zemalja srednjeg vijeka Usora najslabije obrađena. Naime, ostale „bosanske zemlje“ su bile predmetom obrada raznih studija, dok je proučavanje pravne, političke i teritorijalne historije Usore donedavno u velikoj mjeri zaobilaženo, i svedeno na nekoliko članaka. Tu prije svega treba spomenuti značajan (u istraživanju Usore) rad Pavla Anđelića, koji je s nekoliko priloga dao značajan doprinos naučnoj obradi navedenog područja. Svakako treba istaknuti njegov rad „O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku“², kao i njegove priloge u obradi nekoliko feudalnih familija s prostora koje je obuhvaćala Usora (Tihoradići,³ Trebotići⁴) i sl.

---

¹ Pavao Anđelić, *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore*, Prilozi instituta za istoriju u Sarajevu, br. XIII, Sarajevo, 1977, str. 17.

² Ibidem, str. 17-44.

³ Pavao Anđelić, *Postojbina i rod Divoša Tihoradića*, Časopi staroslavenskog instituta, Poseban otisak, br. 25-26, Zagreb, 1976, str. 231-239.

⁴ Isti, *Ubdikacija oblasti Trebotića i teritorijalno-politička organizacija Bosanskog podrinja u srednjem vijeku*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Arheologija, Nova serija XXX/XXXI (1975/76), Sarajevo, 1977, (dalje: P. Anđelić, Trebotić-Podrinje).

Pored toga, političkim događanjima vezanim za Usoru i Soli bavio se Pavo Živković,⁵ koji je obradio i porodicu Zlatonosovića⁶ čiji predstavnici su spadali među usorske vojvode. Granicama Usore bavio se Miloš Blagojević⁷, dok je o unutarnjoj organizaciji župa i naselja u „zemlji“ Usori rad objavila Jelena Mrgić.⁸ Ova autorica je uradila i prvu cjelovitu studiju navedenog područja.⁹

Napomenimo da je do prvog spomena *Usore* i *Soli* u historijskim izvorima došlo 1225. godine, u pismima pape Honorija III katoličkom nadbiskupu Ugrinu. U prvom pismu je papa zahvalio ugarskom prelatu na njegovoj riješenosti da uništi heretike „de Bosna, Soy, et Wossora“, dok je drugim pismom potvrdio odluku kralja Andrije II da katoličkom nadbiskupu preda „terras quasdā, videlicet Bosnam, Soy et Wossora“ da bi ih očistio od heretika.¹⁰

Cilj ovog rada je da u skladu s navedenim naslovom ukratko prikaže mjesto i ulogu Usore u državno-pravnoj organizaciji srednjovjekovne bosanske države.

---

⁵ Pavo Živković, *Usora i Soli – poprište značajnih događanja u XIV i XV stoljeću*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Muzej istočne Bosne u Tuzli, knjiga XV, Tuzla, 1984, str. 33-45.

⁶ O Zlatonosovićima vidjeti više: P. Živković, *Usorska vlasteoska porodica Zlatonosovići i bosanski kraljevi (posljednja decenija XIV i prve tri decenije XV stoljeća)*, Historijski zbornik, god. XXXIX (1), Zagreb, 1986, (dalje: P. Živković, Zlatonosovići), str. 147-161).

⁷ Miloš Blagojević, *Severna granica bosanske države u XIV veku*, Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena, Međunarodni naučni skup, 13-15. decembra 1994, Istorijski institut SANU, Beograd, 1995, str. 59-75. Na istom skupu Andrija Veselinović je saopštenjem pod nazivom *Granica između Srbije i Bosne u XV veku* pokušao analizirati i istočnu granicu Usore.

⁸ Jelena Mrgić, *Župe i naselja u „zemlji“ Usori*, Jugoslavenski istorijski časopis 1-2, 2000, str. 27-42.

⁹ Jelena Đ. Mrgić, *Severna Bosna u srednjem veku – zemlja – istorija – narod*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski Fakultet, Odeljenje za istoriju, Beograd, 2006, (dalje: J. Mrgić, Severna Bosna), str. 86-87.

¹⁰ T. Smičiklas, *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, JAZU, Zagreb, 1906, svezak III, (dalje: T. Smičiklas, CD), str. 242-244; Jelena Mrgić, *Usora*, str. 29.

Uzajamno odnos Usore i Soli

Kada je u pitanju uzajamni odnos Usore i Soli, vjerovatno najveća zabluda traje od K. Jirečeka, koji je Porfirogenitov „Ad Salines“ smjestio u Tuzlu, te na taj način sva buduća istraživanja na određen način usmjerio u pogrešnom pravcu.¹¹ Nažalost, ta greška je i danas dominantno historio-grafsko stajalište bez obzira na vrlo uvjerljive naučne rezultate do kojih su došli prvenstveno Relja Novaković i Muhamed Hadžijahić.¹² Upravo, historiografija opterećena navedenim Jirečekomovim mišljenjem o ranijem nastanku zemlje Soli nije bila u stanju da sagleda razvoj unutrašnjopolitičkog organizovanja navedenog prostora. Prihvativši navedeno mišljenje, razvila se teorija o ranoj političko-geografskoj cjelini zemlje Soli koja je pod nerazriješenim okolnostima progutana od Usore. Time je onemogućeno pravilno sagledavanje unutrašnje organizacije jedne prirodno-geografske cjeline koja se u kasnoantičkom periodu nazivala Panonijom, obuhvaćajući njen južni dio do rijeke Save, te da se na tim prostorima razvila posebna teritorijalno-politička organizacija pod nazivom Usora.

Historiografija je u dosadašnjem periodu nastanak određenih bosanskih zemalja posmatrala isključivo kao određene integracione faktore. Međutim, ona je izbjegla da se osloni na najkonkretniji izvor, za rani srednji vijek, kada je u pitanju navedena činjenica, a to je „Ljetopis popa Dukljanina“, odnosno u njemu prikazana podjela Zahumlja.¹³

Navedena činjenica nas neupitno upućuje na zaključak da u periodu nastajanja prvih država na južnoslavenskim područjima imamo obrnute odnosno dezintegracione faktore, odnosno činjenice da se uslijed podjele nasljedstva i slično određena teritorija dijeli. Mišljenja sam da se upravo jedan takav proces odigrao i u prvoj polovini XIII stoljeća, odnosno da se s vremenom od matice Bosne otcijepila Usora sa Soli kao jedinstven prostor. Pritom je dobila novonastala zemlja „Soli“ izraženiji stepen indi-

¹¹ Josip Jireček, *Trgovački drumovi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1951, (prevod Đ. Pejanović), str. 54.

¹² Relja Novaković, *Gde se nalazila Srbija od VII do XII veka*, Istorijско-geografsko razmatranje, problemi i znanja, Istorijски institut u Beogradu, Beograd, 1981, (dalje: R. Novaković, n. dj.), str. 60-70; Muhamed Hadžijahić, *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*, Preporod, Sarajevo, 2004, (dalje: M. Hadžijahić, n. dj.), str. 86, 130, 132-133.

¹³ Ferdo Šišić, *Letopis popa Dukljanina*, Srpska kraljevska akademija, Beograd-Zagreb, 1928, 394-395; 399.

vidualiteta, omogućivši plemstvu iz navedenih krajeva da u potpunosti učestvuje na najvišoj razini u političkom životu srednjovjekovne Bosne. Međutim, „zemlja“ Soli je u kasnijem vremenu ostala, kao i zemlja Podrinje (Trebotić), odnosno „zemlja“ Usora, u određenom višem obliku zajedničkog organizovanja za koji ćemo upotrebljavati naziv Usorsko vojvodstvo.

Proces decentralizacije u Bosni je prisutan već od prvog spomena bana Mateja Ninoslava u historijskim izvorima 1233. godine. Tom prilikom on se u prepisci upućenoj papi Grguru IX žali da je stavljen u gori položaj nego njegovi heretički prethodnici.¹⁴ Oni su, naime, po banovom tvrđenju, „po starom običaju“, davali i oduzimali župe i sela po svome nahođenju, a sada oni koji drže ove zemlje i sela narušavaju običaj i zadržavaju zemlje protiv volje banove. Zbog toga se ban obratio papi Grguru IX s molbom za pomoć, a papa je zatražio od ugarskog hercega Kolomana da obezbijedi poštovanje običaja potvrđenog od najstarijih vremena.¹⁵

Pošto pozivanje na „stara prava“ u ovo doba predstavlja opće mjesto iza kojeg se zaklanjaju svi zahtjevi, iz banove žalbe ne možemo zaključiti ko je ustvari izazvao ovaj spor, ali vijest u svakom slučaju „svedoči o zategnutosti u odnosima između bana i onih koji se u bosanskim poveljama iz ovih godina nazivaju ‘boljari’“. U Bosni odnosno Usori se ne odigrava ništa što nije specifikum tadašnjih evropskih događanja. Naime, poznato je da navedeno vrijeme obilježava borba plemstva za staleške privilegije koja je prisutna diljem Evrope. U Engleskoj kao rezultat toga nastaje „Velika povelja sloboda“, a u susjedstvu u Ugarskoj „Zlatna bula“ Andrije II itd.

Granična područja "zemlje" Usore

Nažalost, nedostatak izvora iz konkretno jednog perioda koji bi dali odgovor na teritorijalni obuhvat Usore i Soli primorava nas da navedenu rekonstrukciju izvršimo uz pomoć relevantnih dokumenata koji su nastajali u razdoblju od nekoliko stoljeća, a koji se na određen način podudaraju.

Vjerovatno da je situacija najjasnija na sjeveru. Upravo za to područje odgovor nam daje Pribislav, dijak bosanskog bana Stjepana II,

---

¹⁴ T. Smičiklas, CD, III, str. 388-389.

¹⁵ T. Smičiklas, CD, III, str. 389.

koji jasno govori da ovaj bosanski ban vlada „...od Save do mora i od Drine do Cetine“.¹⁶

Najviše naučnih mimoilaženja bilo je u utvrđivanju zapadne granice zemlje Usore. Navedenu granicu najbolje argumentira boravak ugarskog kralja Bele IV sredinom 1244. godine u gradu Glažu, za koga kasnije izvori govore da je *in metis Wzore*. U popisu župnih crkava Vrbaškog distrikta Zagrebačke biskupije iz 1334. za Glaž se navodi sljedeće: *Item ecclesia sancti Nicolai de Galaas in metis Wzore*.¹⁷ U novijoj literaturi većina autora navedeni grad postavlja neposredno uz rijeku Vrbas, tako da zapadnu granicu čini navedena rijeka.¹⁸

Na jugozapadu i jugu značajnu prirodnu granicu je činila planina Vlašić, koja je razdvajala sliv Usore od sliva rijeke Lašve, koji je pripadao „zemlji“ Bosni. Njena najsjevernija tačka bio je grad „Vranduk na ulazu u sutisku reke Bosne“.¹⁹ Navedeni grad se nalazio u župi Brod. Dakle, sam naziv susjedne usorske župe „Brod“ pokazuje da se na navedenom području nalazio značajni prijelaz, i to prijelaz iz zemlje Bosne u zemlju Usoru.²⁰

---

¹⁶ Thalloczy, Studien, str. 14-15.

¹⁷ Franjo Rački, *Popis župa zagrebačke biskupije 1334 i 1501 godine*, Starine, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Knjiga IV, Zagreb, 1872, str. 213. U navedenom djelu Rački nabrajajuću župe iz 1334. godine u “distriktu de Vrbaz” na kraju spominje: *ecclesia sancti Nicolai de ... in metis Wzore*. Dakle, autor u navedenom djelu nije uspio pročitati *Galaas (Glaž)*. Međutim, Rački se ubikacijom grada Glaža bavi nešto kasnije. Naime, on je 1881. godine došao do ubjeđenja da je ime Glaž očuvano u imenu sela Klačnice, koje je po njemu izvedeno iz imena Glasnice na lijevoj obali Vrbasa, sjeverno od Banje Luke (Franjo Rački, *Hrvatska prije XII vjeka glede na zemljišni opseg i narod*, Rad JAZU 56, 1881, str. 100-101).

¹⁸ Miloš Blagojević, *Severna granica bosanske države u XIV veku*, str. 62; Darko Periša, Recenzija, Pejo Čošković, Susret sa zagubljenom poviješću, Područje Bosanske Gradiške u razvijenom srednjem vijeku, Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu, br. 22, 2005, str. 202-203; Pal Engel, *Neki problemi bosansko-ugarskih odnosa*, Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Volumen 16, Zagreb, 1998, (dalje: P. Engel, Neki problemi), str. 63.

¹⁹ J. Mrgić, *Severna Bosna*, str. 86-87.

²⁰ Fikret Ibrahimpašić, *Srednjovjekovni tragovi u toponimistici zeničkog kraja*, Radovi sa simpozija „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura“, Izdanja muzeja grada Zenice, Zenica, 1973, str. 429.

Izvan prave, povijesne Bosne, bila je i župa Žepče (koja se u XVII st. nazivala i Maglajem).²¹

Odatle je granica „zemlje“ Usore sa „zemljom“ Bosnom išla ka istoku, ostavljajući sliv srednje i gornje Krivaje južno, pri čemu je njen sliv sačinjavao srednjovjekovnu župu Krivaju ili Kamenicu te ulazio u sastav zemlje Bosne. Analizom navedene župe gotovo jedini u nauci se bavio P. Anđelić, koji konstatuje da „Krivaja, odnosno Kamenica kao cjelina predstavlja, u neku ruku, tampon između Gornje Bosne (u užem smislu) i zemlje Usore, odnosno Soli“.²²

Oko izvorišta Stupčanice i Bioštica te na razvodu slivova Drinjače, Žepe, Prače i Krivaje egzistirala je već u XIV stoljeću vladarska domena. Ona je najkasnije početkom XV stoljeća uključena u feudalnu oblast Pavlovića, ali kao posebna upravna jedinica. Pod imenom Studena ili Kamenska nahija recipirali su je i Osmanlije.

Glavininu teritorija ove nahije zauzima današnja općina Han-Pijesak, ali mora se imati u vidu da su granice prema Glasincu (današnjem Sokocu), isto kao i prema Olovu, bile nešto drugačije i ne sasvim trajne. Upravo tu se prema kasnijim izvorima završavala „Kraljeva zemlja“.

Vijeće umoljenih Dubrovačke republike je 3. augusta 1432. godine dalo instrukcije svom ambasadoru (poslaniku) kod bosanskog kralja Tvrtka II da ga prate do brda Kladnja (...“usque ad montem Cladagn“), gdje kralj treba da „eunte in Usoram“ (pođe u Usoru).²³ Stoga se čini opravdanim zaključak Marka Vege koji smatra da se Kladanj nalazio u Usori.²⁴

---

²¹ Fra Stanko Mijić, *Vremeplov Bosanske posavine, Crkva i samostan u Raščici u Tolisi*, Tolisa, 2002, (dalje: S. Mijić, n. dj.), str. 18.

²² Pavao Anđelić, *Srednjovjekovna župa Kamenica ili Krivaja*, GZM, BiH, Arheologija, sveska XXXII, Sarajevo, 1978, str. 342.

²³ N. Jorga, *Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XV siecle*, knj. II, Paris, 1899, str. 308. bilj. 4; Dinić daje i nešto više informacija „quod d. rege eunte in Vsoram ... illum associare debeant usque ad montem Cladagn“ (Mihajlo Dinić, *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni*, knjiga I, SANU, Odeljenje društvenih nauka, Beograd, 1955, str. 74, nap. 2).

²⁴ Marko Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Svjetlost, Sarajevo, 1957, str. 53. Vego konstatuje “da je brdo Kladanj označavalo i naselje i da se nalazilo u župi Usori”. Treba napomenuti da se njegova greška jedino ogleda u terminologiji, odnosno u zamjenjivanju termina župa sa terminom “zemlja”.

U nauci je upravo položaj Kladnja bio na određen način sporan jer je područje kasnije u sastavu Bosanskog sandžaka. Međutim, upravo defterski popis iz 1604. godine daje nam potvrdu za naše mišljenje. Popisujući selo Pazar Četvrtkoviše, tj. današnji Kladanj, 1604. godine popisivač *navodi* da su stanovnici spomenutog mjesta od davnina čuvali derbend²⁵ Bosanski Brod. Inače, ovo naselje je pripadalo nahiji Kladanj, po kojoj je kasnije i samo naselje dobilo isti naziv.²⁶

Dakle, upravo tu na prijevoju današnje Karaule treba tražiti granicu između zemlje Usore, odnosno oblasti Trebotića i zemlje Bosne, odnosno "Kraljeve zemlje". Etnolog Milenko S. Filipović je zabilježio kako Sprečaci smatraju Han-Pijesak, dakle razvođe između slivova Drinjače i Krivaje, pravom granicom Bosne i Posavine, odnosno Usore.²⁷ Ta granica bi na rijeci Drini izlazila na južni dio velike okuke koju Drina obrazuje južno od Srebrenice.

Dakle, granica Usore se podudarala s južnom granicom rimske provincije Panonije sa milenijskim periodom trajanja. Ipak, moramo konstatovati da su aspekti navedene granice ustvari rezultat prirodno-geografske podjele. U geografskom smislu prostorni obuhvat „zemlje“ Usore bi uglavnom odgovarao regiji Peripanonska Bosna, sa umjereno-kontinentalnim klimatskim odlikama.²⁸ Istočnu granicu je u najvećem dijelu predstavljala rijeka Drina.

Usora - udiona zemlja (Banat)

U novije vrijeme postavlja se teorija o tzv. udionim vladarima u Bosni. U tom slučaju prva udiona „zemlja“ bila je svakako Usora. Prema navedenim mišljenjima, budući da u historiji srednjovjekovne Bosne ne

---

²⁵ Derbent, derbend, dervent (perz) – klanac, planinski tjesnac, utvrda ili stražarnica na takvom mjestu, mala granična utvrda (složenica od perzijskih riječi der = vrata i bend = prez. osn. od besten = vezati, svezati). Abdulh Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, šesto izdanje, Svjetlost, Sarajevo, 1989, str. 212-213.

²⁶ Adem Handžić, *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine, svezak I/1*, Bošnjački institut Zuerich – odjel Sarajevo; Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000, (nadalje: A. Handžić, *Opšti popis Bosanskog sandžaka I/1*), str. 360-361.

²⁷ Pavao Anđelić, *Trebotić i Podrinje*, str. 268.

²⁸ Jovan Đ. Marković, *Regionalna geografija SFR Jugoslavije*, Građevinska knjiga, Beograd, 1980, str. 208.

postoje svjedočanstva o maloljetnim vladarima, može se sa dosta velikom sigurnošću pretpostaviti da se nije učvrstio princip primogeniture pri nasljeđivanju vlasti. Prema tome, može se zaključiti da je Matej Ninoslav kao *bliski rođak* bana Stjepana preuzeo bansku vlast, dok je Sibislavu (sinu bana Stjepana) dao jedan dio svoje države u „vladanije“. Kako se iz najstarijeg spomena *Usore* (1225) vidi da joj je pridavan viši rang od *župe, odnosno rang „zemlje“*, *onda se s pravom može govoriti o Usori kao udionoj zemlji.*²⁹

Problem je s vladarsko-porodične strane prilično jasan. Naime, događalo se da su bosanski banovi imali više muških potomaka a da na određen način nisu imali drugu mogućnost da svojim sinovima osiguraju naslijeđe nego tako što bi jedan od njih bio bosanski ban, a drugi bi bio njemu podređen i formalno bi bio usorski ban. Ako bi se događala navedena činjenica, onda bi bosanski ban kao prvi, glavni ban cijele države, pribjegavao naslovu veliki bosanski ban.

Kao dokaz za navedenu činjenicu imamo povelju od 22. marta 1240. godine, kada je ban Matej Ninoslav garantovao Dubrovčanima bezbjednost „i po zemlje i po vladaniju“, kako svom tako i svojih sinova, što znači da se tadašnja bosanska država sastojala od više „zemalja“, kao i da su, pored banovog „vladanija“, postojala i „vladanija“ njegovih sinova. Postoji posredan dokaz da se i država bana Mateja Ninoslava sastojala od više „zemalja“.³⁰

Moramo napomenuti činjenicu da se pod tzv. udionom zemljom Usorom podrazumijeva Usora zajedno sa Soli. Naime, u njegovoj povelji Dubrovčanima iz 1249. godine među svjedocima se navode tri kaznaca: Grdomil, Semijun i Belhan³¹, pa je logično da je svaki od njih bio zadužen za prikupljanje vladarevih prihoda iz jedne od tadašnjih „zemalja“ bosanske države: Bosne, Usore i Donjih Kraja.³²

Od 1233. godine u političkom životu Bosne prisutan je, pored Mateja Ninoslava i ranije spomenutog kneza Sibislava, i njihov rođak ban Pri-

---

²⁹ Jelena Mrgić, *Usora*, str. 29.

³⁰ Fr. Miklosich; *Monumenta Serbica, Spectantia Historiam Serbiae Bosnae Ragusii*; Viennae, 1858, (dalje: Miklosich, *Monumenta Serbica*), str. 28-29.

³¹ Miklosich, *Monumenta Serbica*, str. 32-34; Smičiklas, *CD, IV*, str. 386-387.

³² Miloš Blagojević, *Državna uprava u srpskim srednjovjekovnim zemljama*, Beograd, 1997, (dalje: M. Blagojević, *Državna uprava*), str. 19.

jezda.³³ Međutim, s obzirom na to da Matej Ninoslav nosi titulu velikog bosanskog bana, a rođak Prijezda je u njegovoj pratnji, onda, kako to ispravno zaključuje N. Klaić, ne mogu biti u isto vrijeme dva bosanska bana, valja Prijezdinu banovinu tražiti negdje drugdje, a ne u „klasičnoj Bosni“. Vidjet ćemo kasnije da se može opravdati pretpostavka da je Prijezda I – usorski ban!³⁴

Zasigurno takav odnos postoji i poslije smrti Prijezde II, kada njegovi sinovi Stjepan I i Prijezda III preuzimaju (između 1287. i 1290. godine) bosansko prijestolje te ih papa Nikola IV oslovljava sa “nobilibus viris Stephano et Brisde banis Bosne”, čime su oni kao bosanski vladari priznati i izvan svoje zemlje, prije svega na papinskom dvoru.³⁵ Za politički položaj braće vrlo važno je konstatirati da je Nikolino pismo upućivano na trinaest različitih adresa, a u Bosnu nije poslan nijedan primjerak osim na dvor bosanskih vladara.³⁶

Posljednji koji je pokušao ostvariti pravo na usorski banat bio je Vukac, brat bana Tvrtka. Danas su dosta nepoznate okolnosti zbog čega usorskih svjedoka nema u poveljama na početku Tvrtkove vladavine. Već smo konstatovali da je u mogućnosti pobuna koju je registrovao M. Orbin, a koju je predvodio Pavle Kulišić, potomak Kotromanića.³⁷ Iako se

---

³³ T. Smičiklas, *CD, III*, str. 389-390. U navedenoj povelji saznajemo da se Ninoslavov rođak („consanguineus“) plemeniti muž »Ubanus« zvan Prijezda te papa Grgur IX nalaže da mu vrate sina koji je bio njihov talac, jer mu je otac vjernik rimske crkve. Međutim, postavlja se pitanje šta znači ime (riječ) »Ubanus«. Vladimir Mažuranić dokazuje da prvo slovo »U« treba čitati kao »V«, što bi bila skraćenica za »vice«, tj. »vicetanus«. U staro doba, kaže on, u Bosni je (kao i u Hrvatskoj) svakako moralo postojati uz bana i zvanje banovca (podbana). (Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik, Zagreb 1908-1922, str. 40). Prema tome, Prijezda je bio banovac ili podban. O tome više (prema): Grupa autora, *Povijest hrvatskih zemalja BiH od najstarijih vremena do god. 1463*, knjiga prva, Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Sarajevo, 1942, (dalje: *Napretkova povijest*) str 21, napom. 5. U jednoj raspravi pred pečujskim kaptolom oktobra 1240. godine spominje se “Prisda bano” (Vidi više: T. Smičiklas, *CD, IV*, str. 120).

³⁴ Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna – politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377)*, Eminex, Zagreb, 1994, (dalje: N. Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*), N. Klaić, str. 132-133.

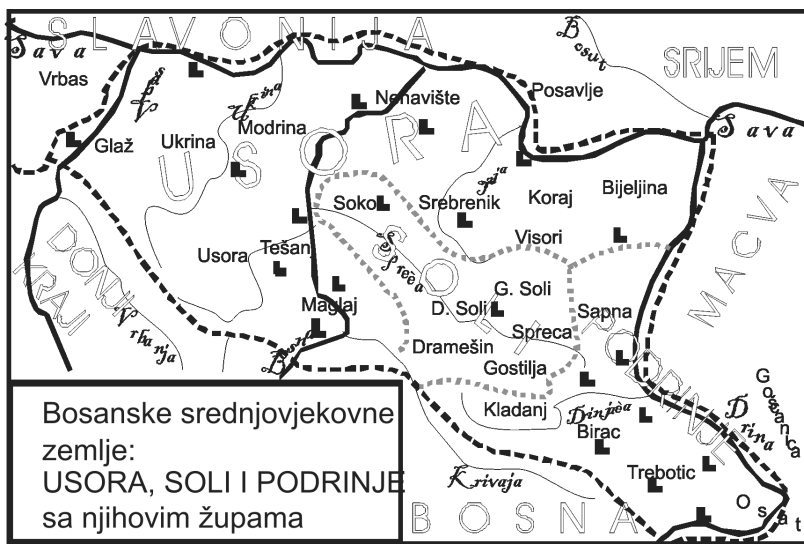
³⁵ T. Smičiklas, *CD, VII*, str. 1, 2; *Srednjovjekovna Bosna*, str. 133-134.

³⁶ N. Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, str. 134.

³⁷ „Zato je neki velikaši nisu voleli, a naročito je nije voleo Pavle Kulišić, koji je bio iz iste kotromaničke porodice i Tvrtkov rođak. Kako Kulišić nije mogao trpeti da bude potčinjen jednom neiskusnom mladiću i da mu zapoveda jedna žena, otišao je u

u historiografiji ovaj događaj uglavnom vezuje za Tvrtkovog brata Vukca, mišljenja smo da nepostojanje svjedoka iz Usore do okončanja ove usorske pobune oko 1356. godine ide u prilog tome da su se dogodile dvije pobune.³⁸

I na kraju, usorski banat je 1366. godine pokušao zauzeti već spominjani Vukac, Tvrtkov brat, koji je tom prilikom uspio Tvrtka protjerati iz zemlje.³⁹

Bosanske srednjovjekovne zemlje: Usora, Soli i Podrinje

Usoru, zauzeo je i proglasio se banom, istupajući javno i otvoreno kao Tvrtkov protivnik. Tvrtko je sakupio nešto vojske i krenuo da savlada pomenutog Pavla. Pošto mu je to pošlo za rukom, zarobio ga je i primorao da mu vrati usorske gradove, a onda ga bacio u tamnicu, gde je završio život“ (Mavro Orbin; *Kraljevstvo Slovena*, Beograd, 1968, str. 148; dalje: M. Orbin, *Kraljevstvo Slovena*).

³⁸ Prema M. Ančiću, „jedini događaj s početka Tvrtkove vladavine koji bi se mogao smatrati pobunom bio je prelazak trojice Stjepanića-Hrvatinića pod vlast ugarsko-hrvatskog kralja, pri čemu bi pohod poduzet u cilju vraćanja usorskih gradova onda trebalo vezati uz ime Grgura Stjepanića, koji je posjede u Usori držao negdje od 1330“ (M. Ančić, *Putanja klatna*, str. 158). N. Klaić je mišljenja da je u pitanju “žestoki sukob s bratom Vukcem”... Tvrtko nesumnjivo zabranjuje bratu da dođe na sabor, a ovaj bez Tvrtkova dopuštenja odlazi u Usoru i Soli da u tim zemljama preuzme bansku vlast. Tako je, ponavljam, jedinstvo bosanskih zemalja, koje je Stepan II tako ljubomorno čuvao, u trenutku razbijeno, Bosna ima sada dva bana (N. Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, str. 219).

³⁹ M. Orbin, *Kraljevstvo Slovena*, str. 148-150.

Međutim, kao što je poznato, uz pomoć ugarskog kralja Tvrtko se ubrzo vratio i započeo najznačajniji politički uspon srednjovjekovne bosanske države. Također je poznato da se on 1377. godine krunisao za kralja, čime ustvari nestaje banske titule, ali i pretendencija na usorsko bansko prijestolje.

Usorski vojvoda

Usora u političko-pravnom smislu organizovanja ima tri značenja odnosno sadržaja:

- a) Usora – župa,
- b) Usora – oblast koja je podijeljena na župe,
- c) proširena Usora kao zemlja odnosno „vojvodstvo“ („udiona zemlja“) sa Soli i Podrinjem u svom sastavu.⁴⁰

Najznačajniji organ u vertikalnoj strukturi teritorijalno-političke organizacije Usore je vojvoda. Da je na čelu područja Usore u najširem smislu bio vojvoda, može se najbolje zaključiti iz situacije vezane za moćnu usorsku porodicu Zlatonosovića, čiji stariji predstavnik Vukmir nosi titulu vojvode, a njegov mlađi brat Vukašin nosi titulu kneza sve do smrti svog brata Vukmira 1424. godine, kada postaje vojvoda.⁴¹ Navedeni primjer nam govori da na hijerarhijskoj ljestvici iza vojvode slijede knezovi kao prvi ljudi usorskih „oblasti“ Usore, Soli i Podrinja. Primjer porodice Zlatonosovića nam ukazuje na činjenicu da je knez mjesto s kojeg se dobija titula višeg ranga, odnosno postaje usorski vojvoda, kao prvi čovjek Usore.

Sljedeći nivo organizovanja jesu župe na čelu sa županom. Moramo konstatovati da se često župe sastoje od nekoliko gradova i većeg broja naseljenih mjesta, tako da su vjerovatno i navedene organizacione jedinice imale svoje „prve ljude“. Osim navedene vertikalne strukture organizovanja vlasti, moramo konstatovati da je u Usori postojala i njena horizontalna organizacija. Na to nas upućuju institucije *kaznaca* i *tepčija*. Tako se u

⁴⁰ Pavao Anđelić, O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore ..., str. 32.

⁴¹ P. Živković, *Usorska vlasteoska porodica Zlatonosovići i bosanski kraljevi*, str. 147-162. Dosta nerazjašnjena pogibija posljednjeg Zlatonosovića, vojvode Vukmira, očit je primjer kako njegov senior bosanski kralj Tvrtko II kažnjava svog vazala kada je u političkim kombinacijama došla u pitanje pripadnost ovih najsjevnijih krajeva bosanskoj kruni. Ovo je dosta rijedak primjer lične vladarske intervencije u bosanskom srednjo-vjekovlju prema jednom od svojih direktnih vazala.

jednoj povelji Tvrtka I iz 1367. godine spominje i kaznac „Stipoje s bratijom“.⁴² Godinu dana ranije među svjedocima iz Usore zabilježen je i tepčija Sladoje Divošević.⁴³

Međutim, objedinjavajući faktor Usore u najširem obliku organizovanja jeste usorski vojvoda i upravo bismo o tome nešto više rekli. Tako od perioda vladavine Stjepana II kontinuirano se među usorskim plemstvom može pratiti osoba s titulom vojvode. Prvi poznati usorski vojvoda je vojvoda Vojko, koji se u izvorima pojavljuje 1322. godine.⁴⁴ Od tada se kontinuirano može kroz izvore pratiti egzistiranje osobe s ovom funkcijom do kraja srednjovjekovne bosanske države.

Funkcija i titula vojvode kod Južnih Slavena je vrlo stara. Kao što joj i samo ime kaže, radilo se prvenstveno o funkciji vojnog karaktera, ali su njezini nosioci, zbog značaja vojne sile, uvijek bili u samom vrhu društvene hijerarhije. Nema sumnje da je tako bilo i u Bosni još od prvih početaka političkog konstituiranja. Ipak, prvi po tituli i po imenu poznati vojvode u Bosni zabilježeni su tek u poveljama bana Ninoslava. U vrijeme vladanja Stjepana II i Tvrtka I titula vojvode je uglavnom još uvijek rezervirana za nosioce funkcija vojnog značaja. Među svjedocima povelje obično se pojavljuje samo po jedan vojvoda.⁴⁵

Vojvoda Vojko (1322-?)	„Od Usore svidok – vojvoda usorski Vojko“ – 1322; „Ot Usore voevoda Vojko – 1326.“ On je pripadao rodu Biloševića. ⁴⁶
Tvrtko Ivahnić	Kao vojvoda naveden je u povelji iz 1357, a 1366, 1367. i 1373. godini on je izričito i svjedok od Usore. ⁴⁷

⁴² Ludwig von Thallóczy, *Studien zur geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München-Leipzig, 1914, str. 26, 27. Ono što posebno treba istaknuti je da se tepčija Stipoje u spomenutoj povelji među svjedocima iz Usore pojavljuje prvi ispred vojvode Tvrtka i kneza Tihčina.

⁴³ P. Anđelić, *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore*, str. 31.

⁴⁴ Thallóczy, *Studien*, str. 7-8 i 14-15.

⁴⁵ P. Anđelić, *O usorskim vojvodama*, str. 32-35.

⁴⁶ Thallóczy, *Studien*, str. 7-8 i 14-15.

⁴⁷ Thallóczy, *Studien*, str. 24-25 i 25-27. Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici I*, Zagreb, 1898, str. 83-84 i 85-86.

Tvrtković Vlatko (1395-1399?)	Prvi put se javlja kao Vlatko Vojvodić (bez oznake titule), a na Tvrtkovoju povelji iz 1378. kao Vlatko Usorski, zatim u poveljama iz 1380, 1390, 1394. i 1399. nosi titulu vojvode i svjedoka od Usore ili Trebotića. ⁴⁸
Vučihna Vlatković	Vučihna Vlatković spomenut je prvi put kao knez 1392. (u Lušcima); godine 1395. on je već „vojvoda Vučihna“ i predstavnik Usore ⁴⁹
Vukmir Zlatonosović (1400-1424)	Kao svjedok od Usore i vojvoda, spomenut je 1400, a zatim, kao vojvoda, 1404, 1420. i 1421. Učestvovao je i u radu državnog vijeća 1415., koje se obračunalo s Pavlom Radinovićem. Umro je 1424. godine. ⁵⁰
Vukašin Zlatonosović (1424-1430)	On je u vojvodskoj časti naslijedio svoga mlađeg brata Vukmira. Umro je ili poginuo 1430. godine. Sačuvana je samo povelja na kojoj je Vukašin spomenut kao vojvoda 1426, ali postoje i drugi izvori koji to potvrđuju. ⁵¹
Tvrtko Stančić (oko 1444)	Spomenut je kao vojvoda samo na povelji iz 1444. Iz drugih izvora se zna da je živ još 1458. godine. Dinić misli da je Tvrtko pogubljen u borbama za osvajanje Bosne 1463. godine. ⁵²

Tabela br. 1. Pregled usorskih vojvoda i vremena obnašanja te funkcije

⁴⁸ Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma*, I/1, Beograd – Sremski Karlovci, 1929-1934, str. 75-82 i 420-423; M. Vego, Postanak, str. 167-169; Listine, IV, str. 280-282; M. Orbini, *Kraljevstvo Slovena*, str. 155; P. Anđelić, *Povelja kralja Dabiše Čubranovićima i velikaški rod Hlivnjana*, GZM, Arheologija, sveska 38, Sarajevo, 1983; Fr. Miklosich, *Mon. Serbica*, str. 224-225 i 226-227; Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici*, I, str. 95-98; Š. Ljubić, Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma* I/1, str. 172-175; P. Anđelić, *O usorskim vojvodama*, str. 32-33

⁴⁹ Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma* I/1, str. 172-175; Fr. Miklosich, *Mon. Serbica*, str. 224-225; 226-227; Kako izgleda, Vučihna je postao vojvoda još za života svoga oca (svakako prije 1399), ali je nenadno umro, pa se stari Vlatko opet javio na političkoj pozornici kratko vrijeme 1399, (P. Anđelić, *O usorskim vojvodama*, str. 33).

⁵⁰ Iz povelje od 1404. godine saznajemo da je Vukmirovu ocu bilo ime Juraj (tu je vojvoda Vukmir naveden kao Jurjević). Kako je inače Zlatonosovića porodica moćan i razgranat rod i kako je faktor nasljednosti u Bosni toga doba vrlo snažan, to je opravdano pretpostaviti da su i »Zlatonosovića« precima bili članovi bosanskog državnog vijeća. Samo prezime »Zlatonosovići« pokazuje da je to nadimak njihova oca, kome je pravo ime bilo Juraj. A jedini usorski vlastelin imenom Juraj, koji bi mogao biti otac Vukmira i Vukašina, bio je Juraj Tihćinović. Time se pokazalo da i Zlatonosovići pripadaju najuglednijem usorskom vlasteoskom rodu – Tihoradićima (P. Anđelić, *O usorskim vojvodama*, str.33).

⁵¹ P. Živković, *Zlatonosovići*, str. 147-161.

⁵² M. Dinić; *Za istoriju rudarstva*, I, str. 43-44.

U političkom životu Usore učestvovali su i Kovač Dinjčić (1419)⁵³, te njegovi sinovi Petar (1436)⁵⁴ i Tvrtko Kovačević (1462)⁵⁵, zatim utjecajni vlastelin iz župe Glaž Ivaniš Dragišić⁵⁶, ali oni nisu bili usorske vojvode nego se radi o uobičajenoj tituli vojvode koja je u tom vremenu u velikoj mjeri devalvirana.⁵⁷

---

⁵³ Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma* I/1, str. 554-557.

⁵⁴ M. Dinić; *Za istoriju rudarstva*, I, str. 42, nap. 20.

⁵⁵ M. Dinić; *Za istoriju rudarstva*, I, str. 42-43; P. Anđelić, *O usorskim vojvodama*, str. 39.

⁵⁶ Fr. Miklosich, *Mon. Serbica*, str. 438-441.

⁵⁷ P. Anđelić, *O usorskim vojvodama*, str. 39.